

Čedomir Čupić,

UDK 159.964.2:929 Reich W.: 316.42

Univerzitet u Beograd, Fakultet političkih nauka

KARAKTERI POLITIČKIH VOĐA U SVETLU RAJHOVE PSIHOANALIZE

Sažetak: Vilhelm Rajh se oslonio na Frojđovu analizu karaktera i njegovu tipologiju. Rajh je u analizi karaktera od Džounsa i Abrahama preuzeo zavist i ambiciju koje, prema njima, proizilaze iz uretralnog erotizma. Svrha karaktera za Rajha je zaštita ega. Ta zaštita postaje „oklopljavanje“ ličnosti. Površinsko oklopljavanje ličnosti ispoljava se kao afektivno zakočen prisilan karakter i paranoidno agresivni karakter. Dubinsko oklopljavanje ličnosti pokazuje se kao histerični karakter. Rajh razlikuje faličko-narcistički, impulsivni, paranoidno agresivni i histerični karakter. Na osnovu Rajhove analize, razmatrana su tri tipa političkih vođa: politički vođa pobjednik, politički vođa uzurpator i politički vođa kao prepoznati izbavitelj. Kad je reč o vladavini, u savremenim politikama i političkom životu do izražaja je došla pojava populizma. Prema Rajhovoju analizi karaktera, savremene populističke vođe mešavina su njegovih tipova karaktera. Psihoanalitičari su dali veliki doprinos istraživanjem karaktera i istraživanju karaktera političkih vođa. Zbog posledica koje proizilaze iz karaktera populističkih vođa potrebno je zaštititi politički život od njihovih mogućih patologija i zloupotreba. To se može učiniti samo autoritetom zakona, odnosno vladavinom prava kao depersonalizovanim autoritetom.

Gljučne reči: Vilhelm Rajh, tipologija karaktera, populizam

Političke vođe pripadaju iracionalnim autoritetima u politici. Zajednička karakteristika svih njih jeste da su to ličnosti koje poseduju harizmu, odnosno neko svojstvo pomoću kojeg demonstriraju moć nad okolinom. Karakteri političkih vođa su nesporno složeni. Ta složenost proističe iz činjenice da se oni izdvajaju iz mase i pokazuju neke osobine privlačne masama. Tim karakteristikama političke vođe nameću se masi i pošto su izabrani pozicioniraju se iznad mase. U proučavanju njihovih složenih karaktera veliki doprinos dali su psihoanalitičari, posebno Sigmund Frojđ, ali i njegovi učenici i sledbenici. Jedan od njegovih sledbenika je i Vilhelm Rajh, čiji uvidi u karaktere doprinose osvetljavanju nevidljivih, odnosno tamnih strana političkih vođa.

Rajh se oslonio na Frojđovu analizu karaktera i njegovu tipologiju, ali je uzimao u obzir i pristupe kasnijih psihoanalitičara poput Ernesta Džounsa i Karla Abrahama. Kao što je Frojđ neke osobine ličnosti kao što su škrtost, sitničavost i urednost vezao za analni erotski nagonski potencijal, tako su Džouns i Abraham, analizirajući karakterne crte i povezujući ih s infantilnim nagonskim snagama, uzimajući za primer zavist i ambiciju za koje su smatrali da proizilaze iz uretralnog erotizma.¹ Prema Rajhu, karakter se sastoji „od

1 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, Naprijed, Zagreb 1987, str. 131.

trajne promjene ega koju možemo opisati kao očvrstnuće.² Svrha karaktera je zaštita ega kako od spoljašnjih tako i od unutrašnjih opasnosti.³ Rajh smatra da ta zaštita, koja postaje trajna, nije ništa drugo nego „oklopljavanje“.⁴ Oklopljavanje je ograničenje „psihičke pokretljivosti ličnosti kao cjeline“.⁵ Rajh je smatrao i da je oklop pokretljiv i da se njegovo reagovanje odvija „prema načelu ugone-neugode. U neugodnim situacijama oklop se steže; u ugodnim situacijama olabavljuje. Stupanj pokretljivosti karaktera, nečija sposobnost da se u nekoj situaciji otvori prema vanjskom svetu ili da se zatvori prema njemu čini razliku između karakterne strukture okrenute stvarnosti i neurotske karakterne strukture“.⁶

Prema Rajhu, oblikovanje, odnosno oklopljavanje ličnosti može biti površinsko, ali i dubinsko.⁷ Primeri oklopljavanja na površini su *afektivno zakočen prisilan karakter* i *paranoidno agresivni karakter*.⁸ Dubinski oblikovan ili oklopljen karakter ličnosti je *histerični karakter*.⁹ Rajh je smatrao da porodični ambijent utiče na razvoj ega kod malog deteta i da se posle edipovske faze može očitati da li će buduća osoba postati neurotik ili će kod nje biti usklađena seksualna ekonomija koja je osnova društvene i seksualne

2 W. Reich, *op. cit.*, str. 132.

3 „Karakterni oklop se oblikuje kao trajna posljedica sukoba između nagonskih zahtjeva i vanjskog svijeta koji osuđuje ove zahtjeve. Njegova snaga i trajno opravdanje potječu iz stalnih sukoba između nagona i vanjskog svijeta. On je izraz i ukupan zbir ovih djelovanja vanjskog svijeta na nagonski život što su nagomilavanjem i kvalitativnom istorodnošću oblikovala povijesnu cjelinu. Ovo će biti odmah jasno kada pomislimo na poznate tipove karaktera kao što je ‚građanin‘, ‚činovnik‘, ‚proleter‘, ‚mesar‘ itd. Ovaj oklop oblikuje se oko ega, oko upravo onog dijela ličnosti koji leži na granici između biofiziološkog nagonskog života i vanjskog svijeta. Zato ga nazivamo *karakterom ega*“. W. Reich, *op. cit.*, str. 133.

4 *Ibid.*, str. 132.

5 *Ibid.*, str. 132.

6 *Ibid.*, str. 132.

7 Oblikovanje karaktera zavisi od časa „u kojem frustracija (uskrata) pogađa nagonski impuls; učestalosti i jačini frustracije (uskrate); nagonima koji su iskusili glavnu frustraciju; međusobnom odnosu između prepuštanja nagonima i frustracije; spolu osobe koja uglavnom uskraćuje (koja uzrokuje frustraciju); protiuslovljima u samim frustracijama. Sve uvjete određuje društveni red nekog vremena, a koji se odnosi na odgoj, moral i zadovoljavanje potreba; u krajnjoj liniji te uvjete određuje ekonomska struktura društva nekog vremena“. *Ibid.*, str. 136. Erih From je ukazao da on, Vilhelm Rajh i Karen Hornaj ne dele Frojdrov stav da je karakter uslovljen samo erogenim zonama, ne osporavajući pri tome uticaj erogenih zona. From, međutim, kao i Rajh, u oblikovanje karaktera uključuje društvene i istorijske okolnosti. Analiza ličnosti pokazuje „da u znatnoj meri zavise od sila koje su izvan njih, od drugih ljudi, ili ustanova ili prirode“. Erih From, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd 1978, str. 132. Kao levičar koji je prihvatao marksizam, Rajh je, pored Frojdove analize karaktera, smatrao da na formiranje karaktera autoritarnih ličnosti utiče i autoritarno vaspitanje. To je dobro opisao u knjigama *Masovna psihologija fašizma* i *Prodor seksualnog morala*. O kritičarima Frojda pogledati rad Slobodana G. Markovića i Žarka Trebješanina. Slobodan G. Marković i Žarko Trebješanin, „Frojd i intelektualni tokovi XX veka“ u: *Aktuelnost Frojdove misli*, urednici Žarko Trebješanin i S. G. Marković, Institut za evropske studije, Informatika AD, Beograd 2016, str. 21–24.

8 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 134.

9 *Ibid.*, str. 134.

moći. Kod *neurotskog karaktera* ego postaje „toliko krut da u kasnijem životu ne može da dođe do usklađenog spolnog života i spolnog iskustva“.¹⁰ To postaje osnovica za nastanak i formiranje asketskih ideologija. Takođe, iz neurotskog karaktera oblikuju se fobije, odnosno strahovi i njima primereni drugi ekvivalenti.

Još u knjizi *Politika i zlo* izdvojio sam tri tipa političkih vođa: *političke vođe pobednici*; *političke vođe uzurpatori*; i, *političke vođe kao prepoznate izba-vitelje*.¹¹ Kada je u pitanju politički život, karakteristično je da političke vođe stupaju na scenu najčešće kao ratni pobednici, ali i kao ratni ili krizni uzurpatori, a u nekim situacijama, posebno u vremenima kriza i velikih problema, ugrožene mase prepoznaju i učitaju harizmu onima koji su dobili zadatak da im se obrate. Dolazak ovih vođa na čelo država, partija i pokreta najčešće je izvan zakona, pravila i normi. Dolaze na scenu kao uragani, iznenada i munjevito rušeći pred sobom sve dotadašnje svetosti, običaje i rituale, tradicije i obrasce ustaljenog načina delovanja i ponašanja i u uređenim društvima i državama procedure koje zloupotrebljavaju ili prilagođavaju da učvrste vlast. Dolazeći van normi, zakona i procedura, oni nastavljaju da se tako i ponašaju. Često uvode nove norme, zakone i procedure, ali se prema njima odnose tako što smatraju da one ne važe za njih već za sve ostale. Tako sebe doživljavaju kao mesije koje mesijanski donose dobrobit, kako oni misle, svima u zajednici, društvu ili državi. Ta mesijanska uloga isključuje da se i sami potčinjavaju onome što nameću drugima. A to što nameću smatraju najboljim za druge, koje oni na taj način daruju.

U tom mesijanskom sveznalačkom i nepogrešivom ponašanju i delovanju psihoanalizari su analizom karaktera prikupili bogat materijal koji omogućava da se u ove ličnosti pronikne i da se izdvoje crte karaktera koje ih obeležavaju. U ovom radu pokušaću da izdvojim neke od tih crta ovih složenih karaktera političkih vođa. Nesporno je da se njihovo ponašanje i delovanje kreće od zdravog do bolesnog, od normalnog do nenormalnog, od agresivnog do destruktivnog. Sve je to izmešano u njihovim ličnostima, duboko isprepletano, a situacije čine da neke od tih karakteristika dobiju dominantan značaj, odnosno preplave ličnost političkog vođe i samog vođu zavedu kao što i on druge zavodi. Njihovi postupci mogu upravo analizom karaktera, koju su psihoanalizari izoštrili, da razotkriju njihova unutrašnja stanja, često skrivena i nevidljiva, koja proizilaze iz strukture njihove ličnosti.¹²

10 *Ibid.*, str. 135.

11 Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Beograd 2002, str. 205.

12 Pod karakterom Rajh podrazumeva „ukupan zbroj svega onoga što ego stvara kao tipične načine reagiranja, tj. načine reagiranja karakteristične za jednu određenu osobu. Pod karakterom, ukoliko, mislimo bitno dinamički određeni čimbenik koji se izražava u karakterističnom ponašanju neke osobe: hod, izraz lica, držanje, način govora i drugi načini ponašanja. Taj karakter ega je sačinjen od elemenata vanjskog svijeta, zabrana, nagonskih ograničenja i najrazličitijih oblika poistovjećivanja. Prema tome, sadržani elementi oklopa karaktera vuku svoje porijeklo iz vanjskog svijeta... Civilizirani čovjek ima mnogo sredstava da se zaštiti od stvarnih opasnosti vanjskog svijeta, naime društvene uredbe u svim

Posebnu ulogu igra onaj tamni nevidljivi deo u strukturi ličnosti – id, odnosno taj okeanski kazan iz kojeg kuljaju nepoznate nagonske energije. Od toga kako se te energije kanališu najšćeće zavisi i kakav će karakter ličnosti biti formiran. Nagonska energija traži realizaciju koja može biti surova, nasilna i razarajuća. Ako se ne ojača ego i superego, odnosno ne nađu pravi filteri i kanali kroz koje će ta energija biti propuštena, moguće je da ona haotično pogađa ne samo ličnost u kojoj se nalazi nego i okolinu koja od te ličnosti zavisi. Ono što često pritiska realizaciju nagonske energije, ili što je zaustavlja, stvara frustracije koje mogu imati opasne posledice po ličnost. Frustrirana energija traži izlaz najšćeće u različitim vrstama kompenzacija. Frustracije i kompenzacije kada su u pitanju političke vođe dobijaju na težini jer iza njih stoje često ogromne mase koje po diktatu tih frustracija i kompenzacija mogu da budu upotrebljene i, što je još gore, zloupotrebene.¹³ To su uzroci nastanka i usmeravanja ogromne rušilačke energije koja ne preza ne samo od zločina već i potpunog razaranja svega oko sebe.

U svetlu Rajhove analize karaktera ocrtaću karakter *političkih vođa pobednika*. Kao što sam ranije pisao u knjizi *Politika i zlo*, političke vođe pobednici su nesporno snažne i silovite ličnosti. Njihova harizma je izrazito vidljiva. Ona im najšćeće pomaže da uspeavaju u svojim namerama i planovima, posebno u najtežim trenucima po zajednicu, društvo i državu, a to su ratna stanja ili revolucionarni prevrati. Oni uspeavaju da se nametnu i da izađu „kao pobednici sa određenom vizijom, ciljevima i načinima budućeg organizovanja života u zajednici“.¹⁴

Prema Rajhovoju karakterologiji, ovaj tip političkog vođe mogao bi se označiti kao *faličko-narcistički karakter*. On je u nastupu samouveren, često drzak, energičan, po potrebi elastičan, posebno kad treba primeniti neko od lukavstava ili prevara.¹⁵ Oni drskost zamenjuju veličinom, nečovečnost čvrstinom, a prepredenost pameću, kako je sjajno ocrtao Žan de la Brijer u knjizi *Karakter*.¹⁶ Fizičkim držanjem, odnosno pogledom i pokretom ostavljaju veliki utisak na masu. Rajh, prema telesnoj tipologiji Ernsta Krečmera, taj karakter svrstava u *atletski tip*, smatrajući da u nekim izuzetnim slučajevima

njihovim oblicima. Osim toga, zato što je visoko razvijen organizam, on ima mišićni aparat koji mu omogućuje da pobjegne ili da se bori i um koji mu omogućuje da predvidi i izbjegne opasnosti“. Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, Naprijed, Zagreb 1987, str. 146.

- 13 „Među novijim istorijskim ličnostima Hitler je pravi primjer čovjeka koji je doživljavao gorka poniženja, pa je zato cio svoj život posvetio fantastičnoj želji za trijumfom nad beskrajnom ljudskom gomilom. U njegovom slučaju začarani krug (*circulus vitiosus*), koji stalno pojačava ovu primarnu potrebu, veoma je jasan. Jedan od ovih začaranih krugova razvija se iz činjenice da je on mogao da misli samo u kategorijama trijumfa i poraza. Zbog toga strah od poraza dovodi do toga da su dalje pobjede sve neophodnije. Štaviše, osjećanje veličine, koje svaka pobjeda još pojačava, čini da mu je krajnje nepodnošljivo da bilo koji čovjek, ili bilo koja nacija, može biti u stanju da ne prizna njegovu veličinu“. Karen Hornaj, *Neuroza i razvoj ličnosti*, Čigoja štampa, Beograd 2006, str. 22.

14 Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, str. 204.

15 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 187.

16 Žan de La Brijer, *Karakter*, Dereta, Beograd 1991, str. 277.

može da poprimi pikničke karakteristike.¹⁷ Takođe, on je nadmen i prezrivo agresivan. Agresivan je u delovanju.¹⁸ U stalnoj je jurišnoj napetosti. Najčešće u postupcima prema saradnicima demonstrira stalno nadmoć. Ako je u detinjstvu doživeo razočarenja u ljubavi, sklon je *faličko-sadističkoj osveti*, posebno prema seksualnom objektu.¹⁹ On prihvata strast, a odbacuje ljubav kao uživanje koje može dovesti u pitanje samouverenost, borbenost i spremnost na junačke podvige. Strast podstiče juriš, a ljubav slabi agresivnu energiju. Nije redak slučaj da politički vođa koji je izrastao kao pobednik u ratu ili prevratu završi u miru kao uzurpator.

Narcističke političke vođe dobro se snalaze u okolnostima gde se više ceni pojavnost nego sposobnost, više polet nego postignuće, više pobjeda nego odgovorno obećanje. Oni se najbolje samopotvrđuju i samopoštuju ako među ljude ali i bliske saradnike unose sumnju, nemir, strahove i paranoju.²⁰ Oni su radikali koji se prikazuju i prerušavaju u dobročinitelje, koji su spremni da se žrtvuju. Sve to rade ne zbog toga da bi dali praktične rezultate već da se lično samopotvrde. To samopotvrđivanje nije plod realizovanih obećanja nego samodramatizovanje koje ih ispunjava. Uživaju u manipulacijama među ljudskim odnosima u kojima ljude svode na psihologiju miševa i pacova. Huškajući jedne na druge – sve ih podržavaju. U tom ludilu koje nastaje među ljudima, a koje oni proizvode, najbolje se snalaze, osećanju i uživaju. Kad okupi pripadnike i saradnike, sve ih učini malima i ustrašenim da mogu brzo da

-
- 17 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 187. Atletskom tipu ustrojstva, prema Krečmeru, odgovara psihički tip i temperament shizotimni. Shizotimnici su najčešće skloni fanatizmu i fantaziji. Oni su u politici kruti, beskompromisni, a kada su na vlasti, tirani. Vladimir Dvorniković, *Karaterologija Jugoslovena*, Prosveta, Beograd i Niš 1990, str. 85–86.
- 18 „Djelatnost faličko-narcističkog karaktera razlikuje se od one prisilnog karaktera po većoj temeljnosti u detaljima i većoj darovitosti. U faličko-narcističkih muškaraca erektivna potencija je za razliku od orgastičke potencije vrlo dobro razvijena. Odnosi sa ženama su poremećeni tipičnim potcjenjujućim stavom prema ženskom rodu; unatoč tome su predstavnici ovog karakternog tipa izrazito poželjni spolni objekti jer u svom izgledu pokazuju sva obilježja očite muškosti. Iako nije rijetkost, faličko-narcistički karakter među ženama daleko se rjeđe nalazi. Neurotski oblici su obilježeni aktivnom homoseksualnošću i kličtoralnom uzbudljivošću. Genitalno zdraviji oblici odlikuju se velikom samosviješću koja se temelji na fizičkoj snazi ili ljepoti. Gotov svi oblici muške i ženske homoseksualnosti, većina slučajeva takozvanog moralnog ludila, paranoja i srodni oblici shizofrenije i, što više, mnogi slučajevi eritrofobije i vidljivo sadistički spolni nastrani muškarc, pripadaju faličko-narcističkom karakternom tipu. Žene stvaraoči spadaju često u ovu kategoriju“. Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 188.
- 19 Prema Rajhu, ovom karakteru pripadaju Napoleon i Musolini. Rajh smatra da „spoj faličkog narcizma i faličkog sadizma praćen istodobnom kompenzacijom pasivnih i analno-homoseksualnih poticaja stvara psihička ustrojstva najjače nabijana energijom“. *Ibid.*, str. 191.
- 20 „Narcis se ne može poistovjetiti s nekim drugim a da tog drugog ne doživljava svojim produžetkom. Nesposoban za poistovjećivanje... on je stoga neposoban štovati heroje i suspregnuti nevjericu koja omogućuje ulaz uobraziljom u živote drugih, istovremeno priznajući njihovo samostalno postojanje. Narcističko društvo štuje slavu a ne glasovitost, i uvodi spektakl na mjesto starih oblika teatra koji su poticali poistovjećivanje i ugledanje upravo stoga što su pažljivo čuvali stanovitu razdaljinu između gledališta i glumaca, štovaoca heroja i samog heroja“. Christopher Lasch, *Narcistička kultura*, Naprijed, Zagreb 1986, str. 97.

izgube i to što su dobili. Tako ih oni gutaju omalovažavajući ih i ponižavajući ih. To im stalno priređuju. Mnogi od potčinjenih sve to počinju i sami da primenjuju na sebi potčinjene u hijerarhiji vlasti. Tako narcistički vođa piramidu vlasti pretvara u paranoidnu piramidu. To je primer ludila na vlasti.²¹

Političke vođe uzurpatori odgovarali bi Rajhovom *impulsivnom karakteru*. Ovaj karakter vodi nagon, posebno njegovi sadistički podsticaji. Nagon je kod ovog karaktera u službi odbrane protiv zamišljenih situacija opasnosti, kao i opasnosti koje proizilaze iz nagona. Uzurpatore karakterišu neumerenosti svih vrsta.²² One su posledica „poremećene genitalne strukture“.²³ Kod njih je „libidna ekonomija u bijednom stanju, spolni zastoj povremeno povećava tjeskovu iz koje nastaju neumjerenosti“.²⁴ Oni su hladni osvajači vlasti. Vlast će uvek ostati kao istovremeno „kobno i blagotvorno delovanje... okrepljujućeg pakla, sinteze otrova i leka za sve bolesti“²⁵ – kako je pisao Emil Sioran. Tuđu nesreću koriste za svoje sebične interese. Njihovo vladanje „zavisi od njihove hirovite volje, a jedini cilj im je lična korist“.²⁶ Oni su „nezajazljivi uzurpatori, samovoljnici, siledžije spremni na svaki oblik terora radi uspostavljanja i zadržavanja vlasti. To je vlast siledžija, terorista i monstruma. Pod njihovom vladavinom pojedinci nestaju a narodi se smanjuju“.²⁷ U ime opasnosti o kojoj stalno govore sve terorišu i stalno pozivaju i ističu da su oni garant stabilnosti i sigurnosti. Tacit je upozoravao da u „metežu i razdoru najviše je snage u onoga najgorega“.²⁸ A Žan Žak Ruso istakao je da „krvožedne životinje vladaju samo u pustinjama“.²⁹ Mnogo kasnije Emil Sioran je zapazio da bi čovek postao tiranin „neophodan je jedan mentalni poremećaj“.³⁰ Ambicija kao droga pretvara političkog vođu u „potencijalnog ludaka“.³¹ Oni preziru mase, istakao je Rajh u knjizi *Masovna psihologija*

-
- 21 Erich Fromm ističe da „narcisoidni vođa ne upotrebljava svoju narcisoidnu karizmu jedino kao sredstvo političkog uspjeha; njemu su potrebni uspjeh i aplauz radi vlastite mentalne ravnoteže. Ideja njegove veličine i nepogrešivosti u osnovi je zasnovana na njegovoj narcisoidnoj grandioznosti, a ne na stvarnim dostignućima njega kao ljudskog bića. Pa ipak, on ne može djelovati bez narcisoidnog naduvavanja, jer njegova ljudska srž – uvjerenje, svijest, ljubav i vjera – nije naročito razvijena... Javni uspjeh je, tako reći, njihova samoterapija protiv depresije i ludila. Boreći se za svoje ciljeve, oni se u stvari bore za svoje zdravlje.“ Erich Fromm, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb 1976, str. 28.
- 22 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 138.
- 23 *Ibid.*, str. 138.
- 24 *Ibid.*
- 25 Emil Sioran, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak 1987, str. 40.
- 26 Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, str. 205.
- 27 *Ibid.*
- 28 Tacit, *Historije*, Latina et Graeca, Zagreb 1987, str. 291.
- 29 Jean Jacques Rousseau, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima – Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb 1978, str. 143.
- 30 Emil Sioran, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak 1987, str. 41. „Tiranin mučen strašnim snovima, mračnim slutnjama i unutrašnjim plašnjama, jeste tipična figura. Spolja bezobziran, tvrd i nepristupačan svakoj sceni, podložan svakoj čudljivosti, kao da je najnesamostalnije, najsvatljivije biće“. K. G. Jung, *Psihološki tipovi*, Matica Srpska, Novi Sad 1978, str. 458.
- 31 Emil Sioran, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak 1987, str. 40.

fašizma.³² Političke vođe uz pomoć masa se uzdižu, ali se vremenom od njih sve više plaše. Masama lako obećavaju, ali obećanja najčešće ne realizuju. Oni rade za narod, ali samo ovaj koji ih podržava. Ostali pripadnici naroda nisu narod već su izdajnici i neprijatelji.

Treći tip političkih vođa koje sam označio kao *političke vođe prepoznati izbavitelji*,³³ u svetlu Rajhove analize karaktera ličnosti proizilaze iz pobune protiv očevih planova. Ove vođe zavise od masa. Njihove mase ustoličuju jer u njima prepoznaju neke svoje karakteristike. Rajh ističe da su vođe „često izraz masovne volje prosečne ljudske strukture. Oni misle i rade s puno proturječja, upravo u skladu s proturječjima prosječne ljudske mase“.³⁴ U masama dominiraju ljudi koji se dvoznačno odnose „spram autoriteta: pobuna protiv autoriteta: *pobuna protiv autoriteta uz istovremeno priznavanje i podvrgavanje* centralni je faktor svake malograđanske strukture na prijelazu iz puberteta u punu odraslost, posebno izražen kod proleterskog načina života“.³⁵

Političkim vođama odgovara podanička struktura ličnosti. Prema Rajhu, ta ličnost je mešavina seksualne „impotencije, bespomoćnosti, potrebe za osloncem, čežnja za vođom, straha od autoriteta, bojažljivosti za život i misticizma“.³⁶ Paradoks podaničke ličnosti jeste da je ona istovremeno sklona i buntovništvu i ropskom potčinjavanju.³⁷ Ove ličnosti su nesposobne za demokratiju jer „o njihove strukture razbijaju se pokušaji da se izgrade ili uzdrže uistinu demokratski vođene organizacije. Oni su masovno psihološko tlo na kojem se mogu razvijati diktatorske pohote i birokratska nagnuća demokratski izabраниh vođa“.³⁸ Autoritarna politika s autoritarnom porodicom, prema Rajhu, dvostruko osakaćuje ljude: prvo, patrijarhalnim moralom koji seksualno potiskuje (seksualno potiskivanje ima za posledice neuroze,³⁹ duševne bolesti i ponekad zločine iz seksualnih pobuda); i, drugo, „proizvodi

32 Prema Rajhu, „Hitler u biti prezire mase s čijom pomoći želi provesti svoj imperijalizam“. Hitler je u *Majn kampfu* priznao: „Raspoloženje je naroda bilo uvijek samo izraz onoga što se odozgo utvuljuje javnome mnijenju“. Vilhelm Rajh, *Masovna psihologija fašizma*, Ideje, Beograd 1973, str. 47.

33 „Slavljen je kao izbavitelj, a ostavio je svet u ruševinama, u njegovo ime su milioni ljudi prognani, mučeni, ubijeni – što je birokratskom preciznošću zabeleženo – njegova vladavina ostavila je tragove užasa koji su se duboko urezali u svest modernog društva... Hitler se odlikovao posebno ciničnom beskrupuloznošću; bez dvoumljenja je bio spreman da žrtvuje hekatombe ljudi na oltaru svoje pohlepe za moći, svoje bolesno-sadističke osvetničke žudnje i svojih ludih ideja, uz istovremeno besramno izigravanje časnih nacionalnih i/ili ideoloških motiva“. Anton Nojmajer, *Hitler*, ITP „Pharos“, Beograd 2004, str. 8.

34 Wilhelm Reich, „Protuslovlje nacionalsocijalizma“, *Pitanja*, No. 2–3 (1989), str. 40.

35 Vilhelm Rajh, *Masovna psihologija fašizma*, Ideje, Beograd 1973, str. 44.

36 Wilhelm Reich, *Spolna revolucija*, Naprijed, Zagreb 1985, str. 110.

37 Kad se potčinjava ona može zavoleti tiranina „jer se čoveku događa da više voli da gnjuje u strahu nego da se suoči sa strepnjom što je oseća pred zahtevom da bude slobodna ličnost“. Emil Sioran, *Istorija i utopija*, str. 53.

38 Wilhelm Reich, *Spolna revolucija*, str. 110.

39 Neuroze ne proizilaze iz zabrane polnog snošaja ili masturbiranja. Rajh smatra da se može imati i polni snošaj ili masturbirati, a da se neuroza ne otkloni. Naime, u suštini neuroze nije samo zabrana snošaja ili masturbiranja već „nesposobnost postizanja zadovoljenja“.

podanike koji strahuju pred autoritetom i boje se za svoj život te tako uvijek se iznova stvara mogućnost da šačica vlastodržaca vlada masama⁴⁰.

Rajh je, istražujući rušilački nagon, zaključio da se taj nagon ne manifestuje otvoreno i slobodno nego da je uvek „prikriven suprotnim karakternim obeležjima“.⁴¹ Tako u onim „životnim situacijama koje zahtevaju agresiju, delatnost, odlučnost, zauzimanje stava javljaju se, umesto toga, učtivost, oklevanje, uzdržanost, lažna skromnost, ukratko, karakterne crte koje važe visokovredne ljudske vrline. Nema sumnje, međutim, da u ovom slučaju *paralizuju svako razumno delovanje, svaki živi, delatni podsticaj* pojedinca. Ukoliko se i probije tračak agresivnosti, ona je najčešće zbrkana, lišena cilja i predstavlja masku dubljeg osećanja nesigurnosti ili patološkog egotizma. Drugim rečima, ne radi se o zdravoj, razumom vođenoj, već o *patološkoj agresiji*“.⁴² Ta prikrivena patološka agresija upravo dolazi do izražaja kod mnogih političkih vođa. Na primer, oni javno često insistiraju na skromnosti, a konkretno se neskromno ponašaju, ili kad govore o odlučnosti najčešće oklevaju ili izmene stav preko noći. Prvo govore o nečemu s velikom oštrinom, da bi često već sutradan to relativizovali pokazujući lažnu učtivost. Takođe, i obrnuto, u prvoj reakciji na nešto nepovoljno pokazuju uzdržanost, a potom, zakasnelo, progovori njihovo pravo stanje koje je patološki agresivno.

U savremenim politikama i političkom životu izražena je pojava populizma, odnosno populističkih pokreta, ideologija i stilova. To je zahvatilo savremene demokratije, posebno poretke u kojima se tek uspostavljaju demokratske vladavine. Upravo u njima posebno dolazi do izražaja ličnost političkog vođe, odnosno njegove karakterne osobine.⁴³

Karakteristični političkih vođa su, u svetlu Rajhove analize, mešavina, s jedne strane, faličko-narcističkog i impulsivnog karaktera, a, s druge strane, paranoidno agresivnog i histeričnog karaktera. Ovakva mešavina karaktera ljude, odnosno mase, ekstremno privlači ili ih od sebe udaljava. Tu je na delu logika „ili-ili“. Ili ljude ovi karakteri privlače i opčinjavaju, ili ih ljudi preziru i u potpunosti odbacuju.

Populističke vođe iz faličko-narcističkog karaktera praktikuju oholost i samouverenost. Oholost je često sirova i surova, vulgarna i banalna. Iza samouverenosti najčešće se krije veliki apetit bez pokrića i ambicija sveznalaštva, odnosno omnipotentnosti. Oni se ponašaju tako što pokazuju da se u sve

Prema njemu, neuroza je „orgastička nemoć“. Vilhelm Rajh, *Funkcija orgazma*, A-Š Delo, Beograd 1988, str. 127.

40 Wilhelm Reich, *Spolna revolucija*, str. 111.

41 Vilhelm Rajh, *Funkcija orgazma*, str. 122.

42 *Ibid.*, str. 122–123.

43 Nažalost, demokratski poreci dopuštaju da se u njima „množe razmetljivci, nagvaždala... beznačajni ludaci“ (Emil Sioran, *Istorija i utopija*, str. 50) koji se upuštaju u osvajanje vlasti. Oni je svojom upornošću vremenom i osvoje. Dolaze na vlast po demokratskim procedurama da bi te procedure potom menjali prema svojim potrebama, interesima i ludostima, a institucije ponizili i stavili u ličnu službu. Tako postaju u ime demokratije dželatni demokratije.

razumeju, da sve znaju čak i do nekih sitnih činjenica. U stvari, iza toga se krije poluobaveštenost i poluznanje, često bez razumevanja i osmišljenosti. Više je to paradiranje i samouvereno saopštavanje laži koje se predstavljaju kao istine.⁴⁴ Istovremeno, kod njih se pokazuje i impulsivnost, odnosno impulsivni karakter. Kod tog karaktera nagon je stavljen, posebno njegovi sadistički podsticaji, „u službu odbrane protiv zamišljenih situacija opasnosti, kao i opasnosti proizašlih iz nagona“.⁴⁵ Populističke vođe stalno izmišljaju opasnosti i često ih plasiraju preko svojih ljudi u medijima. U tim izmišljenim opasnostima u prvi plan stavljaju svoju ličnost, navodeći da opasnost po nje-ga jeste opasnost po stabilnost i bezbednost građana i države.

Prevrtljivost populističkih vođa pokazuje još jedan karakter koji se nalazi u njima, histerični karakter. Oni se sami uveravaju, a pri tome i druge hoće da uvere, u najneverovatnije stvari.⁴⁶ To, međutim, može vrlo kratko da traje jer već u prvoj novoj najverovatnijoj stvari oni prestaju verovati u onu prvu. To je primer njihove i brze i velike prevrtljivosti. Zbog toga njima ne treba nikad ništa verovati. Kod njih nema nikakve doslednosti niti predvidljivosti. Upravo te brze promene zatiču i njihove pristalice, ali i mase, pa ne mogu brzo da se osveste i uvide te nagle i ekstremne promene, ne samo u mišljenju nego i u delovanju i odlukama. Tom histerijom kao da mase magijski općine. Verovatno te munjevite promene mase zatiču i one se magijski prepuštaju toj dramatičnoj općinjenosti kojom ih vođe zavode. Populističke vođe često pokazuju agresivnost, odnosno u njima progovara agresivni karakter koji se ispoljava u svadljivosti i nakostrešenosti. To se spolja manifestuje kao parano-idno-agresivna reakcija.⁴⁷ Oni su istovremeno agresivni i prepadnuti. To je primer kukavičke agresivnosti.

Populističke vođe najčešće su prostački demagozi. Oni su primer kako se obezvređuju reči i stvari. U njihovim istupima izjednačavaju se istina i laž, ali i kompromituju institucije i javni život. U demagoškim istupima oni su „đavoli u ljudskom liku, rđavi ljudi, destruktivne prirode. Iza njihovog jednostranog i plamtećeg govora sve se urušava, gori i nestaje. Oni su proizvođači haosa i pustošenja.“⁴⁸ Populističke vođe demagogijom upropašćavaju i politički i društveni život. Tamo gde oni upravljaju ne gube smisao samo reči nego se gube i teritorije te države.

Populističke vođe imaju tiranske karakteristike jer su sklone da „seju razdor i klevete, podbadaju prijatelje protiv prijatelja“, ali i „osiromašuju

44 Jedan populistički vođa samouverenost je manifestovao tako što je u jednoj televizijskoj emisiji rođenu majku ubeđivao da on bolje od nje zna kako je izgledao i koliko je težio kada se rodio, demonstrirajući tako nešto što ima sve odlike parapsihološkog ili mističnog zanosa. Na majčinu opasku da to nije tačno, on joj je lepo objasnio da ona ne zna kolika je njegova težina tada bila, a da on – zna.

45 Wilhelm Reich, *Analiza karaktera*, str. 138.

46 *Ibid.*, str. 176.

47 *Ibid.*, str. 149.

48 Čedomir Čupić, *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Čigoja štampa, Beograd 2010, str. 66.

svoje podanike.⁴⁹ Oslanjajući se na doušnike, oni preko njih među ljude seju strah. Ljudi se plaše da slobodno govore jer su u strahu od špijuna i još više od osveta koje slede. Najčešće su osvete gubitak posla ili degradiranje u profesionalnoj hijerarhiji, kao i huškanje rđavih ljudi da ih na poslu maltretiraju, odnosno zlostavljaju.⁵⁰ Ove vođe stvaraju stanje nepoverenja među ljudima. Takođe, pod njihovom vlašću ljudi se osećaju nemoćno kada je u pitanju društveni i politički život, ali žive u egzistencijalnom strahu zbog mogućeg gubitka posla. Populističke vođe od njih očekuju stalno dodvoravanje, pokoravanje i poniznost. To posebno važi za najbliže saradnike. Od njih se očekuje da u prvoj rečenici u javnom obraćanju spomenu genijalnost vođe, njegovu sposobnost, viziju i misao. Saradnici na položajima premijera i ministara više liče na papagaje koji stalno pominju vođino ime, nego na ozbiljne državnike i izvršioce državnog i društvenog naloga. Ove vođe, kad prigrabe vlast, smatraju „da im ona pripada zauvek“.⁵¹ Pošto ih je narod izabrao, „nema ničeg većeg, značajnijeg i bitnijeg od tog izbora naroda, a da oni kao njegovi izabranici ne smeju ni da pomisle, niti da dozvole, da odu s vlasti. Prema njima, to bi bila izdaja naloga naroda“.⁵²

Aristotel je zaključio da se naš karakter „određuje po dobrim ili rđavim odlukama koje donosimo a ne po našim mišljenjima“.⁵³ Karakter se upravo ispoljava, odnosno spolja manifestuje, po odlukama. Odluka je kristalizovano mišljenje. Mišljenje je apstraktno a odluka konkretna. Odluka podrazumeva misao i aktivnost. Odluka je mišljenje koje je aktivno i koje se realizuje. Dobri i rđavi karakteri upravo se odlukama pokazuju i dokazuju. Populističke vođe su primer karaktera koji donose pogrešne odluke ili ih najčešće nikada i ne realizuju.

Zbog štetnih posledica populističke vođe treba zaustaviti autoritetom zakona, odnosno vladavinom prava kao depersonalizovanim autoritetom. U ustavima država trebalo bi ograničiti vlast političkom vođi samo na četiri godine kako oni ne bi mogli da izbornim manipulacijama produžavaju svoju vlast. Njihove izbore treba računati samo četiri godine, nezavisno od toga

49 Aristotel, *Politika*, Kultura, Beograd 1970, str. 190.

50 „Tirani vole rđave ljude zato što uživaju u laskanju, a čovek slobodna duha ne ume da laska. Plemeniti ljudi umeju da vole, ali ne i da laskaju. A rđavi ljudi mogu da se upotrebe za nečasne poslove, jer ‘klin se klinom izbija’, kako kaže poslovice. Tiranin, isto tako, ne trpi plemenita i slobodna čoveka jer smatra da samo on može da ima te vrline, i da plemenitost i slobodoumnost smanjuje njegov autoritet i umanjuje njegovu vlast. Stoga tirani mrze takve ljude jer smatraju da su opasni po njihovu vlast“. Aristotel, *op. cit.*, str. 191–192.

51 Čedomir Čupić, Milica Joković, „Populizam i ogoljeni pragmatizam“ u: *Populizam*, Centar za piolitikološka istraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka, Beograd 2017, str. 42.

52 *Ibid.*, 42–43.

53 Aristotel napominje da „mišljenje odnosno verovanje postoji o svemu, o večnom i o nemogućnom ništa manje nego o onome što je u našoj vlasti. A, sem toga, verovanja se dele na pogrešna i tačna, a ne na rđava i dobra, kao što je pretežno slučaj kod izbora“. Aristotel, *Nikomahova etika*, Kultura, Beograd 1970, str. 57.

koliko će oni puta u toku te četiri godini raspisati vanrednih izbora. Takođe, ako je politički vođa na vlasti prilikom izbora treba da podnese ostavku da bi omogućio ravnopravnost svim učesnicima u izbornom procesu. To treba ugraditi u ustav, ali i u zakone o predsedniku i vladi. Samo ograničeni mandat i moćne institucije mogu da spreče političke vođe uzurpatore, ali i političke vođe populiste, da se stave iznad zakona i izvan vladavine prava. Na taj način ograničavaju se mogućnosti da njihovi karakteri počine veliku štetu, zločine i zlo u društvu i državi.

Psihoanaliza i psihoanalitičari dali su veliki doprinos istraživanju karaktera, samim tim i karaktera političkih vođa. Psihoanalitičari ulaze u naš unutrašnji mikrokosmos i iz njegovih beskonačnosti u kojima su isprepletane mogućnosti reda i haosa izvlače najčešće prikrivene delove koje odaju manifestacije. Ako ličnost u izgradnji ne koristi tu duboku skrivenu mogućnost reda i ne izradi mreže da kontroliše ispoljavanje haosa, onda na površinu izleće opasni unutrašnji haotični potencijal koji pod spoljnim frustracijama počinje da dominira nad njenim karakterom. Upravo se pokazuje da to dolazi do izražaja kod populističkih političkih vođa.

Bibliografija:

- Aristotel, *Nikomahova etika*, Kultura, Beograd, 1970.
Idem, *Politika*, Kultura, Beograd 1970.
- Čupić, Čedomir, *Politika i zlo*, Čigoja štampa, Beograd 2002.
Idem, *Politika i odgovornost*, Udruženje za političke nauke Srbije, Čigoja štampa, Beograd 2010.
- Čupić, Čedomir, Joković, Milica, „Populizam i ogoljeni pragmatizam“ u: *Populizam*, Centar za političkoistraživanja i javno mnjenje, Institut društvenih nauka, Beograd 2017.
- Dvorniković, Vladimir, *Karakterologija Jugoslovena*, Prosveta, Beograd i Niš 1990.
- Fromm, Erich, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb 1976.
Idem, *Bekstvo od slobode*, Nolit, Beograd 1978.
- Hornaj, Karen, *Neuroza i razvoj ličnosti*, Čigoja štampa, Beograd 2006.
- Jung, K. G., *Psihološki tipovi*, Matica Srpska, Novi Sad 1978.
- La Brijer, Žan de, *Karakteristi*, Dereta, Beograd 1991.
- Lasch, Christopher, *Narcistička kultura*, Naprijed, Zagreb 1986.
- Marković, Slobodan G., Trebješanin, Žarko, „Frojd i intelektualni tokovi XX veka“ u: *Aktuelnost Frojdove misli*, Institut za evropske studije, Informatika AD, Beograd 2016, str. 9–35.
- Nojmajer, Anton, *Hitler*, ITP „Pharos“, Beograd 2004.
- Rajh, Vilhelm, *Masovna psihologija fašizma*, Ideje, Beograd 1973.
Idem, *Analiza karaktera*, Naprijed, Zagreb 1987.
Idem, *Funkcija orgazma*, A-Š Delo, Beograd 1988.

Idem, „Protuslovlje nacionalsocijalizma“, *Pitanja*, br. 2–3/1989.

Idem, *Spolna revolucija*, Naprijed, Zagreb 1985.

Rousseau, Jean Jaques, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima – Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb 1978.

Sioran, Emil, *Istorija i utopija*, Gradac, Čačak 1987.

Tacit, *Historije*, Latina et Graeca, Zagreb 1987.

Čedomir Čupić,

University of Belgrade, Faculty of Political Science

Characters of political leaders in light of Reich's psychoanalysis

Summary: Wilhelm Reich relied on Freud's analysis of characters and on his typology. In his analysis of characters, Reich adopted the concepts of envy and ambition from Jones and Abraham, which according to them originate in urethral erotism. For Reich, the purpose of character is the protection of the ego. This protection becomes the 'armouring' of personality. The surface armouring of personality is demonstrated as an affectively blocked coercive character and paranoid-aggressive character. The deep armouring of personality is demonstrated as a hysterical character. Reich differentiated phallic-narcissistic, impulsive, paranoid-aggressive and hysterical characters. Based on Reich's analysis, three types of political leaders are analysed: political leader the victor, political leader the usurper and political leader the recognised saviour. When it comes to the type of governance, the phenomenon of populism comes to light in contemporary policies and politics. According to Reich's analysis of characters, contemporary populist leaders are a mixture of his types of characters. Psychoanalysts has given a great contribution through the research of characters and through the research of political leaders' characters. Due to consequences stemming from the characters of political leaders, it is necessary to protect political life from their possible pathologies and abuses. This can be done only by the authority of law, i.e. by the rule of law as de-personalised authority.

Key words: Wilhelm Reich, typology of characters, populism